

1

Годинник пробив пів на третю. В задній комірці книжкової крамниці містера Маккечні, випроставшись за столом і граючись пачкою цигарок за чотири пенні, сидів Гордон – Гордон Комсток, останній нащадок родини Комстоків, двадцяти дев'яти років, та вже давно не юний на вигляд.

Бій годинника на фасаді «Принца Вельського», що на протилежному боці вулиці, порушив мертву тишу. Зробивши над собою зусилля, Гордон випрямився і поклав сигарети до кишені. Йому страшенно кортіло курити. А лишалося всього чотири цигарки. Була середа, і гроші до п'ятниці не з'являться. Кепсько зостатися без тютюну на вечір, та ще й завтрашній день треба якось пережити.

Засмутившись, підрахувавши кількість годин, які доведеться перебути без сигарет, він підвівся і пішов до дверей. Рухи його були нервовими. Пальто з протертим правим ліктем приховувало невисоку худорляву фігуру; середній гудзик відірвався; пожмакані штани з фланелі вкриті плямами. Навіть неозброєним оком було видно, що на черевиках уже давно пора замінити набійки.

Підводячись, він почув, як у кишені задзвеніли монети. П'ять пенсів, два пенси, півпенні й чотири пенси – він точно пам'ятав скільки. Зупинившись, він витяг одну з них – три пенси. От бовдур! Клятий дріб'язок. Це ж треба бути таким дурнем, щоб узяти її! Учора увечері, коли купував цигарки, стерво у крамниці прощбетало: «Ви не проти монети у три пенси, сер?» І я, звісно, погодився: «Ні, аж ніяк». От же ж недоумок!

І що робити, коли в кишені лишень п'ятак, а витратити можеш хіба що два пенси? Хіба ж за три пенси щось купиш? Почуваєшся цілковитим невдахою, коли дістаєш їх з кишені – лишається тільки сподіватися, що серед решти їх просто не помітять. «Три пенси», – ввічливо каже продавчиня. І от ти сіпаєшся, намагаючись намацати в кишені цей дріб'язок, що прилипає до мізинця, як шматок лайна. Продавчиня вмить може здогадатися – це твої останні три пенси. Їй достатньо одного погляду, і от в її голові вже крутиться думка: «Чи не приклеївся часом до цієї монетки шматочок різдвяного пудингу?» Гордовито задираючи носа, ти виходиш на вулицю і усвідомлюєш, що ноги твоєї більше в цій лавці не буде. Дідька лисого! Не чіпатиму ті три пенси. Лишаю собі два з половиною пенси – якось протягну до п'ятниці.

О цій порі надвечір зазвичай тихо, хіба що один-два клієнти заскочать. Тільки він і тисячі книжок – сам на сам. Крихітна темна кімната до стелі набита фоліантами, переважна більшість яких були старими й непридатними для продажу. У повітрі стояв запах пилу і зашкарублого паперу. Томи рідкісних енциклопедій спочивали на горішніх полицях щільними рядами, як тіла у братській домовині. Відсунувши вбік сині запилужені штори, що слугували дверима, він опинився в іншій, світлішій, кімнаті – бібліотеці. Типова «два пенні за один примірник без завдатку» – до неї так і тягнуло дрібних крадіїв. Самі лише романи. Ще й які! Хоча кожному своє, як то кажуть.

З трьох боків до стелі здіймалися вежі з барвистих обкладинок, формуючи стіни з різнокольорових цеглинок. За алфавітом: Арлен, Барроуз, Волпол, Делл, Діпінг, Гіббс, Голсуорсі, Прістлі, Сеппер, Франкау. Гордон дивився на них з тамованою відразою. У цей момент він ненавидів усі книжки, а найбільше романи – купа нудного непотребу. Пудинг, пудинг на салі. Його замурували серед сотень ша-

рів гідкого пудингу. Сама думка про це була нестерпною. Він пройшов далі – до торгівельної зали, пригладжуючи рукою волосся. Давня звичка. Зрештою, там могли бути жінки. Гордон не вирізнявся вродою. Зростом лишень метр сімдесят, і через те, що мав довге волосся, здавалося, що його голова великувата для цього тіла. Та він чудово усвідомлював, як виглядає. Під поглядами довколишніх тримався рівно, випинаючи груди вперед з таким пихатим виглядом, що часто-густо вводив простаків в оману.

Та на нього не чекали жодні клієнти. На відміну від решти приміщення, торгівельна зала виглядала досить пристойно: тут зберігалось близько двох тисяч книжок, найцінніші видання – на вітрині. Праворуч примостилася шафа з дитячими книжечками. Намагаючись не зачепитися оком за потворну обкладинку, на якій маленькі ельфи бавляться на галявині серед пролісків, Гордон перевів погляд на вхідні двері і застиг, роздивляючись пейзаж за вікном. Стояв похмурий день. Здіймався вітер. Свинцеві хмари затягнули небо, на бруківку сіється мряка. Тринадцяте листопада, День святого Ендрю.

Крамниця стояла на розі чотирьох вулиць, на такій собі площі, що не мала чіткої форми. Ліворуч, відразу біля дверей, розкинув голе гілля велетенський в'яз, брунатний силует якого мережив небо. Навпроти, біля «Принца Вельського», рекламні щити пропонували сертифіковані товари та ліки. Галерея ляльково-рожевих опудал, що випромінювали бездумний оптимізм: «Кью-Ті соус», «Швидкий хрусткий сніданок» («Діглахи не можуть дочекатися, щоб похрумтіти»), австралійське вино, шоколад «Вітамол», суп швидкого приготування «Бовекс». З усього того найбільше Гордона дратував «Бовекс». З рекламно-го щита йому посміхався клерк з прилизаним волоссям і обличчям, як у щура, що сидить за столиком у кафе, схи-

лившись над тарілкою супу. Підпис: «За цим столиком з «Бовекс» отримують справжню насолоду».

Гордон примружив очі, перевівши погляд на своє відображення у вкритому пилом вікні. Доволі сумна картина – йому немає навіть тридцяти, а вигляд такий, наче життя добряче його потріпало. Обличчя бліде, уже й зморшки прорізалися. Лоб непоганий (про такий кажуть «шляхетний»), а от підборіддя завузьке – через це форма обличчя нагадує перевернуту грушу. Волосся тьмяне, нечесане, вуста невиразні, очі чи то карі, чи то зеленкуваті. Він знову перевів погляд на вулицю. Дзеркал Гордон намагався уникати. За вікном, як і мить тому, було похмуро і непривітно. Наче сталевий чорний лебідь, по рейках з гуркотом летів трамвай, здіймаючи за собою пожовкле листя. Гілки в'яза нервово колихалися, хилились на схід. Краєчок плаката з рекламою «Кью-Ті соус» відірвався від щита, тріпочучи тоненькою смужкою. У провулку праворучгнулися додолу тополі. Крижаний вітер, здавалося, пронизував до кісток – у ньому було щось зловісне. Відлуння перших морозів. У голові Гордона промайнули рядки:

*«Зненацька порив зловісного вітру,
Лихого, того, що зміта все довкола...»*

Спробуй ще підібрати риму до того «вітру». Чи, може, погратися з парою «довкола-додолу»? Хм, звучить непогано.

*«Лихого, того, що зміта все довкола...
Високі тополі гнуться додолу».*

Що ж, непогано. А от з «вітром», який після Чосера мало не всі поети почали римувати, не так і просто вгадати щось цікаве. Та вже наступної миті поезія померла в думках Гордона, так і не вилившись на папір. Він сягнув рукою до кишені – два пенси, півпенні й та сама бридка

монета. Він знудився, його мозок відмовлявся підбирати рими і прикметники. Це й не дивно – чого ще чекати, коли маєш лишень два пенси і півпенні?

Знову перевівши погляд на рекламний щит, Гордон почав перечитувати слогани. Він мав власні причини їх ненавидіти. «Австралійське вино – вино британців». «Вона давно забула про астму». «Кью-Ті соус змусить вас усміхатися від задоволення». «З плиткою шоколаду «Вітамол» вам підкоряться будь-які вершини!» «Дітлахи не можуть дочекатися, щоб похрумтіти». «За цим столиком з «Бовекс» отримують справжню насолоду».

«Клієнт понад усе!» – подумав Гордон, визираючи за поріг. Чоловік середніх літ з парасолькою, цілком пристойний на вигляд, розглядав вітрину; на ньому був чорний костюм і котелок – скидався на провінційного клерка. Гордон уважно придивився до нього, простежуючи його погляд. То ось воно що! Чоловік розглядав у дальньому кутку зали перші видання Девіда Лоуренса. Вони, що-правда, вже припали пилом.

Почув десь, певно, про «Коханця леді Чаттерлей». На пиці все написано – обличчя бліде, в'яле, без виразних рис. Стовідсотковий валлієць, протестант. Вуста міцно стиснуті, як у сектанта. Вдома, певно, президент якоїсь місцевої «Ліги добропорядності» чи «Приморського осередку нагляду за дотриманням норм моралі» (озброюється гумовими капцями і ліхтариком, аби підглядати за молодими парами на пляжах). Приїхав до міста у пошуках «полунички». Гордонові дуже хотілося, щоб він зайшов досередини. Він би запропонував йому примірник «Закоханих жінок». Можна тільки уявити вираз його обличчя!

Але ж ні! Валлійцю забракло духу. Затиснувши під пахвою парасольку, він пішов геть. Та пізніше, коли на місто впадуть сутінки, він завітає до спеціальної крамниці за «Витівками за стінами паризького монастиря» Седі Блекіс.

Гордон розвернувся і поглянув на книжні полиці. Ліворуч біля дверей, що ведуть до бібліотеки, були викладені нові та відносно нові видання з яскравими обкладинками, які мали привертати увагу перехожих просто з вулиці. Бездоганні й чисті, вони так і вабили до себе.

«Купи, купи мене», – здавалося, шепочуть вони. Романи свіженькі, щойно вийшли з друку – незаймані наречені, що прагнуть втратити цноту і чекають, коли їхніх сторінок торкнеться канцелярський ніж; такі, що вже пізнали дотик читача – юні вдови, які й досі квітнуть молодістю; і серіями по півдюжини «залишки» – старі діви, досі незаймані, постійно на варті своєї цноти. Гордон зосередив на них свій погляд – «залишки» викликали погані спогади. Єдину нещасну книгу його авторства, яку він спромігся опублікувати два роки тому, продали рівно сто п'ятдесят три примірники, решта довелося перемістити у розділ «залишків». Та навіть після того не вдавалося збути увесь тираж. Проминувши полиці з новими виданнями, він зупинився біля тих, на яких спочивали букіністичні книги.

Праворуч стояли збірки поезії, прямисінько перед ним ретельно розміщена по вертикалі різноманітна проза: найновіші й найдорожчі видання на рівні очей, найдешевші – знизу. В будь-якій книжковій крамниці, хай би куди ви завітали, спостерігається та сама картина, принцип природного добору в дії: твори сучасників на найпомітнішому місці, а небіжчиків подалі від очей – або під самою стелею, або геть знизу. Біля підлоги потроху загнивала класика – монстри Вікторіанської доби, рідкісний вид: Скотт, Карлайл, Мередіт, Рескін, Патер, Стівенсон; імена на грубих томах ледь можна було розрізнити. Нагорі, під стелею, виднілися солідні біографії власників королівських титулів. Трохи нижче під ними розташовувалася релігійна література, все до купи – про секти та які завгодно віросповідання. «Потойбічний світ» автора під

псевдонімом Поцілований Святим Духом, «Життепис Ісуса» Фаррара, «Ісус – перший філантроп», остання робота отця Честната про пропаганду католицької церкви. Книжки на релігійну тематику завжди добре продаються, особливо ті, що написані сентиментальним стилем.

Нижче, точнісінько на рівні очей – сучасна література. Останні твори Прістлі, ошатні томики перевиданого «середнячку», задиркуватий «гумор» Герберта, Нокса і Мілна, зарозумілі трактати, двійко романів Гемінгвея та Вірджинії Вулф, монументальні монографії, прилизані мало не до блиску. Нудна писанина про митців і посередніх поетів з-під пера пихатих молодиків з Ітону, які повільно перетікають до Кембриджу, а звідти відразу до літературних редакцій.

Гордонів погляд повільно ковзав по книжкових полицях: тут він ненавидів майже все – старі і нові видання, зарозумілу і посередню писанину, з барвистою і бідною лексикою. Єдиного погляду на них було достатньо, щоб нагадати про його власне безпліддя. Ось він стоїть посеред книжкової крамниці – весь із себе «письменник», який не спроможний написати бодай рядок! Питання стоїть не в тому, що він нічого не опублікував, а в тому, що він нічого не написав – ну, майже нічого. І весь цей мотлох на полицях різав йому очі; зрештою, це все були чийсь досягнення. Навіть делси і діпінги щороку видають на-гора кілограми своєї писанини. Та найбільше він ненавидів ті самі зарозумілі «культурні» трактати. Літературну критику і белетристику. Нісенітниці, що їх пишуть багатенькі випускники Кембриджу лівою ногою, які з таким самим успіхом міг би писати і сам Гордон, якби в нього було більше грошей. Гроші і культура! В такій країні, як Англія, культурне життя не більш доступне за членство у Лондонському клубі джентльменів. Слідуючи інстинкту, що спонукає малу дитину мацати зуб, який хитається, Гордон дістав одну з

книжок – «Характерні риси італійського бароко», розгорнув її та, прочитавши перший абзац, з огидою та заздрістю згорнув і поставив назад на полицю.

І що тільки вони собі дозволяють? Вважають, що знають все! Що за повчання в абсолютно нестерпному тоні! І скільки коштує досягнення цих вершин? Бо за всім цим стоять гроші. Гроші на правильну освіту, гроші на впливових друзів, гроші на дозвілля і позбавлений турбот розум, гроші на подорожі до Італії. Гроші пишуть книги, гроші ж їх і продають. Я не прагну бути правим, мені просто потрібні гроші!

Гордон засунув руку до кишені, побрязкавши монетами. Йому було майже тридцять, а чого він досяг у житті? Тільки своєю жалюгідною збіркою поезії, що була тонша за налісник, і міг пишатися. І відтоді, протягом двох років, страждав муками народження книжки, яка застрягла в лабіринті його думок і ніяк не бажала просуватися далі. У хвилини просвітлення він чудово розумів, що далі вона і не просунеться. Вся справа у грошах. А точніше, у їхній відсутності. Це позбавляло його натхнення «писати» далі. На цьому буквально трималася його віра. Гроші, гроші – він всюди бачив гроші! Хіба ж напишеш бодай рядок, коли в кишенях порожньо? Ідея, натхнення, гострий розум, стиль – за все це потрібно платити дзвінкою монетою.

Незважаючи на це, наступний погляд на книжкові збірки трохи його заспокоїв – чимало з них ніколи не привертало уваги читача. Зрештою, всі ми в одному човні. *Memento mori*¹. І на мене, і на тих пихатих молодиків з Кембриджу чекає той самий кінець, хоча для останніх він настане пізніше, в цьому не має жодного сумніву. Він перевів погляд на розділ «класика», що притулився під

¹ Дослівно – пам'ятай про смерть (лат.).

його ногами. Небіжчики, самі лише небіжчики. Карлайл, Раскін, Мередіт, Стівенсон – нікого з них не залишилося серед живих, хай йому біс. Обкладинки їхніх книжок повицвітали. Погляд Гордона зупинився на одній з них: «Збірка листів Роберта Луїса Стівенсона». Ха-ха! Непогано! Цінний доробок припадав пилом. З пилу створене, на пил приречене перетворитися. Він копнув ногою запилюжений том. Старий брехун. Годиться лише на годівлю хробакам, дарма що шотландець!

«Дзелень!» – закалатав дзвоник на дверях. Гордон обернувся. До приміщення зайшли дві клієнтки, у бібліотеку. Одна – понура бідачка з округлими плечима, що нагадувала замурану качку, яка порпалась у багнюці, – тримала в руці плетеного кошика. Слідом за нею пухкеньким горбчиком вкотилася рум'яна жіночка середнього класу із «Сагою про Форсайтів» під пахвою (навмисно тримала її обкладинкою догори, щоб усі перехожі оцінили її вишуканий смак).

Гордон змінив кислий вираз обличчя на теплу усмішку, з якою зазвичай сімейні лікарі зустрічають своїх постійних пацієнтів (її він беріг лише для власників читацьких абонементів).

– Вітаю, місіс Вівер, місіс Пенн! Яка жахлива сьогодні погода!

– Просто нестерпна! – відповіла місіс Пенн.

Він відступив убік, пропустивши їх досередини. Місіс Вівер перечепилася, і з її кошика випав затертий мало не до дірок роман Етель Делл «Срібне весілля». Пильне пташине око місіс Пенн не прогавило того моменту – вона кинула на Гордона промовистий погляд, і на її вустах застигла іронічна посмішка. Делл! Що може бути гірше! Який же мотлох читає простий люд! Гордон посміхнувся у відповідь. Вони зайшли до бібліотеки, обмінявшись поглядами двох інтелектуалів.